

Borbe u Sloveniji i likvidacija jedriličarske škole u Svetoj Nedelji

Rušenje željezničke pruge Metlika - Črnomelj, borbe s Talijanima i prebacivanje preko Krke u okolinu Škocjana

Dok se 13. proleterska brigada zadržavala u širem rejonu Vukove Gorice, štab 2. operativne zone dobio je obavještenje da su ustaše napustile skoro čitav Žumberak osim Kalja, Novog Sela i Stojdrage, da su općine Radatović, Vivodina, Sošice, Krašić, Petrovina i Sveta Jana slobodne tako da je željeznička pruga Zagreb - Karlovac prema tom dijelu Žumberka otvorena. U međuvremenu štab zone naredbom od 2. aprila 1943. formirao je Žumberački partizanski odred u čiji je sastav ušao 1. partizanski žumberački bataljon i četa »Kljuka« koja je samostalno i odvojeno djelovala u Pokuplju tako da je odred u stvari imao samo jedan bataljon jačine oko 200 boraca. Za komandanta odreda postavljen je Boris Balaš Boca, za političkog komesara Jurica Draušnik i za operativnog oficira Milan Mraović Simić.¹ Formiranjem odreda štab zone rasformirao je Komandu žumberačkog vojnog područja s tim što je štab odreda preuzeo neke njene poslove.

Po naredbenju Glavnog štaba Hrvatske u rejon Bosiljeva 6. aprila stigao je 1. odred 5. operativne zone Hrvatske, sastava dva bataljona jačine 230 boraca, i stavio se pod komandu štaba 2. operativne zone radi privremenog zajedničkog učesća sa 13. proleterskom i slovenačkim brigadama u akcijama u Sloveniji i Žumberku. Kakav je bio plan tih akcija vidimo iz izvještaja štaba 2. operativne zone od 9. aprila 1943. Glavnom štabu Hrvatske u kome je, pored ostalog, pisalo: »Mi danas krećemo u Sloveniju gdje ćemo vršiti uz put izvjesne operacije i preko Stojdrage vratiti se u Žumberak, a preko Krašića krenuti ćemo u Pokuplje i Posavinu.«

Iz rejona Bosiljevo, Vukova Gorica, Bosanci, štab 2. operativne zone, 13. proleterska brigada i 1. odred 5. operativne zone prebacili su se u noći između 9. i 10. aprila preko Kupe kod Učakovca, 3 kilometra jugozapadno od Vinice, na putu za Žumberak. Naredne noći trebalo je da 13. proleterska i slovenačka udarna brigada »Ljubo Šercer« i 1. odred 5. operativne zone, pod rukovodstvom zajedničkog »Štaba operacije«, napadnu i likvidiraju neprijateljsku posadu u Si-

1 Milan Mraović Simić, rođen 6. X 1919. u Vrginmostu u radničkoj porodici. Završio 4 razreda gimnazije i Trgovačku akademiju. Aktivno učestvuje u pripremanju i u oružanom ustanku 1941. u kotaru Vrginmost. Ističe se kao hrabar, snalažljiv i neustrašiv borac. Po naredbenju Glavnog štaba Hrvatske u aprilu 1942. upućen je s Korduna na čelu voda u Pokuplje i Žumberak i odigrao značajnu ulogu u razvoju NOB-e i stvaranju partizanskih jedinica u tim krajevima. Za člana KPJ primljen je juna 1942. Bio je komandant bataljona u Žumberačko-pokupskom odredu i 13. proleterskoj brigadi. Poginuo je 22. VIII 1943. u borbi protiv ustaša kod Donje Kupčine, kao zamjenik komandanta Turapoljsko-posavskog odreda. Za narodnog heroja proglašen je 1949. godine.

2 Arhiv VII, k. 1472, br. reg. 15/3.

njem Vrhu,³ 6 kilometara zapadno od Vinice, ali taj napad nije energično i dovoljno organizovano vođen pa nije ni uspio. Pošto nije bilo potrebe za dužim zadržavanjem na domak jakih neprijateljevih posada u Vinici i Starom Trgu, brigada i odred 11. aprila poslije podne pomjerali su se prema Staroj Lipi i poslije marša koji je trajao čitavu noć ujutru rano stigli u Mavrlen. Poslije kraćeg odmora marš je nastavljen preko Sredgore i Planine, zatim zapadno i sjeverno od Semiča u rejp Gradnik - Bušinja Vas - Lokvic, kod Suhora, gdje su jedinice nakon napornog marša stigle rano ujutro 13. aprila i razmjestile se radi odmora.

Poslije jednodnevnog odmora, čišćenja oružja i dotjerivanja opreme jedinice, brigade su nastavile vojno-političku obuku boraca i starješina. U bataljonima počeli su da rade kratki kursevi za dalje osposobljavnje komandira četa i vodova, kao i desetara. Održavani su i sastanci štabova i komandi na kojima je analizirano držanje jedinica i pojedinaca za vrijeme prošlog marša. Istovremeno prikupljeni su podaci o neprijatelju radi preduzimanja akcija. U to vrijeme brigada je po spisku imala 755, od toga 35 žena, u rashodu 122 i na licu 636 boraca od kojih 20 žena.⁴

Na osnovu prikupljenih podataka o neprijatelju i dogovora sa štabom udarne brigade »Matija Gubec«, štab 2. operativne zone odlučio je da jednim bataljonom 13. proleterske postavi zasjedu na cesti između Stojdrage i Novog Sela, a sa ostalim njenim dijelovima, dijelovima slovenačke udarne brigade »Matija Gubec« i 1. odreda 5. operativne zone poruši željezničku prugu Metlika - Črnomelj i likvidira njena obezbjeđenja. Prugu su obezbjeđivali Talijani na taj način što su pored nje na određenoj udaljenosti izgradili bunkere, ogradili ih bodljikavom žicom i u njih smjestili svoje posade. Pored toga u Metlici su imali posadu jačine oko 640 vojnika, na željezničkoj stanici Dobravice 30 do 40, u Gradecu 80 i u Semiču oko 500 vojnika.

Prema planu štaba 2. operativne zone trebalo je da u noći između 15. i 16. aprila jedan bataljon 13. proleterske brigade postavi zasjedu kod Pokleka i potuče ustaše koje bi se kretale cestom između Stojdrage i Novog Sela. Slijedeće noći trebalo je da 13. proleterska brigada, obezbjeđivši se od Metlike, likvidira bunkere i poruši željezničku prugu od željezničke stanice Dobravice pa prema Gradecu do okuke južno od kote 186. Prvi odred 5. operativne zone Hrvatske dobio je zadatak da s jednim bataljonom ruši prugu zajedno s 13. proleterskom brigadom, a drugim bataljonom da ujutro 17. aprila postavi zasjedu kod Dobravice radi spriječavanja neprijatelja da popravlja prugu, dok je udarna brigada »Matija Gubec« imala zadatak da ruši prugu od Gradeca pa prema Dobravica. Potrebnim alatom i raznim sredstvima za rušenje pruge, jedinice su imale da se snabdiju u selima u rejonima rasporeda. Početak napada na bunkere i rušenje pruge određen je za 22 sata 16. aprila.⁵

Štab brigade je na cestu Stojdraga - Novo Selo uputio 1. proleterski bataljon. On je zasjedu postavio na padinama kote 863 između Novog Sela i Pokleka na taj način što se sa po jednom četom obezbjeđio prema pomenutim selima, a jednu rasporedio uz samu cestu. Ujutro poslije dugog čekanja popustila je budnost i većina boraca je zaspala na položaju. Oko 8 sati naišle su ustaše od Novog Sela ali ne cestom već kroz šumu i neopaženo zašle za leđa četi koja je bila orijentisana prema selu i napale je s bliskog odstojanja. Potpuno iznenađena četa je u neredu počela da se povlači južno od ceste. Od ostalih četa jedna se povukla takođe južno od ceste, a druga dijelom prema Sloveniji a dijelom za glavninom bataljona. Čete su nastavile da se povlače na jug i tek u Pečnu, 8 kilometara od mjesta gdje je bila postavljena zasjeda, bataljon se prikupio. U ovom okršaju poginulo je 7 boraca.⁶ Tako je i ovog puta nebudnost skupo plaćena.

3 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 232-233: Zapovijest štaba operacije od 9. IV 1943. za napad na Sinji Vrh.

4 Arhiv VII, k. 722, br. reg. 13/2: Pregled brojnog stanja i naoružanja u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar« na dan 15. IV 1943. godine.

5 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 252-253: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 16/17. IV 1943. za rušenje pruge Metlika - Črnomelj.

6 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 9-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 19. IV 1943. štabu 13. proleterske brigade.

Za napad na bunkere i temeljito rušenje željezničke pruge od Dobravice do južno od kote 186 prema Gradecu, štab brigade je odredio 2. proleterski bataljon ojačan pionirskom četom i sa dva mitraljeza, dok je za obezbjeđenje prema Metlici određen 3. proleterski bataljon. Za rušenje pruge zajedno s 2. proleterskim bataljonom određene su i jedan bataljon 1. odreda 5. operativne zone. Za komandno mjesto štaba brigade određene su Dobravice gdje su se nalazile i četa za vezu, četa pretećih oruđa, ostatak mitraljeske čete i brigadno previjalište.⁷

Predveče 16. aprila brigada se prikupila u Lokvici, a zatim krenula na izvršenje zadatka. Treći proleterski bataljon postavio je obezbjeđenje prema Metlici, a 2. proleterski, pionirska četa i bataljon 1. odreda 5. operativne zone uz pomoć topa, čiji je nišandžija bio Mile Radović, uništili su jedan veliki i jedan manji bunker i zapalili jednu staničnu zgradu kod Dobrava, zatim su porušili oko 400 metara željezničke pruge i telegrafsko-telefonske stubove uz nju. Ubijena su 4 talijanska vojnika a 8 ranjeno, zaplijenjen je puškomitraljez, 2 puške, oko 3.000 metaka i 30 ručnih bombi. Iz 2. proleterskog bataljona poginula je Vera Barbič, dok su 2 borca ranjena.⁸ Dio pruge sjeverno od Gradeca porušila je slovenačka udarna brigada »Matija Gubec«. Poslije izvršenog zadatka 13. proleterska brigada se povukla u rejon Bušinja Vas, Lokvica, Gradnik, dok je prema Metlici ostao 1. odred 5. operativne zone radi sprečavanja neprijatelja da popravi porušenu prugu.

Poslije podne 18. i 19. aprila 13. proleterska brigada prebacila se u rejon Sošica i odmah upućivanjem patrola i manjih jedinica, prema Kalju, Gornjoj Vasi i Ozlju otpočela da prikuplja podatke o neprijatelju radi predužimanja akcija u tom rejonu. Na pravcu prema Krašiću u rejonu Oštrca nalazio se Žumberački partizanski odred. U međuvremenu je kao reakcija okupatora na rušenje pruge uslijedio napad dijelova talijanske divizije »Izonco« i manjih dijelova Bele garde iz Novog Mesta, Metlike i Semiča koncentrično prema Jugorju. Namjera Talijana bila je da slovenačke i hrvatske partizanske snage odbace od ceste i željezničke pruge Metlika - Novo Mesto i obezbijede saobraćaj na njima. Na pravcu od Novog Mesta neprijatelju se suprotstavila slovenačka udarna brigada »Matija Gubec« a na pravcu od Metlike 1. odred 5. operativne zone Hrvatske, dok na pravcu prema Semiču nije bilo partizanskih snaga. Nastupajući od Novog Mesta, Talijani 20. aprila izbili su u Podgrad i Cerovec, a zatim potisli dijelove udarne brigade »Matija Gubec« i zauzeli visove Lipovec (k. 824 i 814) i Mišino brdo, sjeverno od Jugorja. Na pravcu od Metlike prema Svetom Urbanu, Bušinjnoj Vasi i Brezovici neprijatelja je uspješno zadržavao 1. odred 5. operativne zone.

Da bi pružio pomoć udarnoj brigadi »Matija Gubec«, razbio napad neprijatelja i nanio mu što veće gubitke, štab 13. proleterske brigade u toku 20 aprila prebacio je 1. proleterski bataljon u Popoviće, a 3. proleterski bataljon u Doljane (rejon Radatovići), dok je 2. proleterski bataljon zadržan u Sošicama. Slijedećeg dana Talijani su na oba pravca nastavili s napadima. Od Mišina brda oni su nastupali prema Oklinku (trig. 886 i k. 908), odnosno ka Doljanima i Popovićima. Na tom pravcu suprotstavio im se 1. proleterski bataljon, dok se udarna brigada »Matija Gubec« povukla sjevernije prema Gaju. Kad su Talijani izbili iznad pomenutih sela, u borbu je nešto poslije podne uveden i 3. proleterski bataljon koji je protivnapadom u žestokom okršaju uspio da ih zaustavi.

U takvoj situaciji komandant Dolenjske operativne zone Milovan Šaranović, politički komesar 2. operativne zone Hrvatske Marko Belinić i komandant 13. proleterske brigade Milan Žeželj, koji su se zatekli u Doljanima dogovorili su se da napadom zbace neprijatelja s Oklinka i odbace ga prema Podgradu. Zadatak da s fronta napadne neprijatelja dobio je 3. proleterski bataljon, u desni bok s juga 1. proleterski bataljon a u lijevi bok i s leđa sa sjevera udarna brigada »Matija Gubec«. U napad, koji je bio slabo sinhronizovan, prvi je krenuo 3. proleterski bataljon i uspio malo da potisne neprijatelja. Borba je bila veoma žestoka i

7 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 254-255: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 16. IV 1943. za rušenje pruge Metlika - Črnomelj.

8 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 23-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 17. IV 1944. štabu 13. proleterske brigade.

vodila se prsa u prsa, uz obostrano velike gubitke. Nešto kasnije u napad je prešao i 1. proleterski bataljon, dok brigada »Matija Gubec« uopšte nije došla ni u kontakt s neprijateljem što je veoma otežalo položaj 1. i 3. proleterskog bataljona, koji su veoma uporno napadali i žestoko se borili s neprijateljem sve do mraka ali ga nijesu uspjeli zbaciti s Oklinka, zahvaljujući prije svega njegovoj brojnoj i tehničkoj nadmoćnosti u mitraljezima, puškomitraljezima i minobacačima. Nešto poslije pola noći oba bataljona su se, po naređenju štaba brigade povukla u Gaj i tako se *zabacili na bok neprijatelju.* *Za to vrijeme 2. proleterski bataljon,* koji je kontrolisao pravac od Kalja, povukao se iz Sošica u Cetošić, odnosno u sastav brigade, bez borbe.

Prema procjeni štaba brigade Talijanima su u ovim borbama naneseni gubici od oko 150 poginulih i ranjenih, dok je 1. proleterski bataljon imao 3 poginula i 9 ranjenih, a 3. proleterski bataljon 7 poginulih i 30 ranjenih boraca, odnosno ukupno 49 izbačenih iz stroja. Poginuli su Nikola Bastajić, Drago Dekarić, Drago Žmarić, Rade Bastajić, Tomo Crnčić, Josip Župan i Drago Varović. U borbama su se posebno istakli Nikola Bastajić, komandir voda koji je u jurišu poginuo, zatim puškomitraljesci Josip Orešković, Grga Vrban i Milan Korać, zatim Đuro Badovinac, vodnik, Mladen Bival, delegat voda, Eugen Sabadoš, desetar, Dako Badovinac, kurir, Ljuba Kufrin i bolničarke Darinka Hinić i Milica Pipić. Naročito se istakao komandant 3. proleterskog bataljona, Bogdan Mamula »za hrabrost i upornost u ovoj borbi - dobro je rukovodio sa bataljonom i čvrsto ga držao u rukama u toku borbe«, kako je to napisao štab 13. proleterske brigade u operativnom izvještaju od 25. aprila 1943. štabu 2. operativne zone.¹⁰

Iako 22. aprila nije davan nikakav otpor, Talijani su vrlo sporo nastupali na oba pravca i tek poslije podne spojile su se napadne kolone iz Novog Mesta i Metlike u rejonu Lešče, Brezovica, Grabrovec odakle se povukao 1. odred 5. operativne zone prema 13. proleterskoj brigadi. Pošto su pomenuta sela opljačkali i spalili Talijani su se istog dana povukli u polazne baze, što je bio znak da je ovaj napad bio lokalnog značaja. Međutim, štabovi Istočnodolenske i 2. operativne zone nijesu znali prave namjere neprijatelja, pa su našavši se u nejasnoj situaciji na južnim padinama Svete Gere, odnosno Gorjanaca, očekujući da će Talijani krenuti ka Svetoj Geri i u unutrašnjost Žumberka, odlučili da se sa 13. proleterskom i udarnom brigadom »Matija Gubec«, zatim 1. odredom 5. operativne zone i bolnicom prebace na sjever preko Krke u Sloveniju, a da u Žumberku ostave Žumberački, a na Gorjancima Istočnodolenjski partizanski odred. Ovom odlukom željele su se izbjeći frontalne borbe za koje se pretpostavljalo da će ih neprijatelj i u buduće nametati, a operacije nastaviti u drugom rejonu pod povoljnijim uslovima.

Kako je i odlučeno brigada je poslije podne 22. aprila iz pomenutog rejona, zajedno s ostalim jedinicama krenula preko Svete Gere na sjever i poslije marša koji je trajao čitavu noć prešla Krku i ujutro stigla u rejon Tomažja Vas, Dobruška Vas, Grmulje, Zavinek, u okolini Škocjana. Na tom putu nju je samovoljno napustilo 12 boraca i vratilo se na Žumberak. Štab 2. operativne zone koji je ostao u Žumberku ubrzo je shvatio da su nepravilno ocijenjene namjere neprijatelja i da je učinjena greška što se brigada prebacila u Sloveniju jer to tada nije bilo nužno.

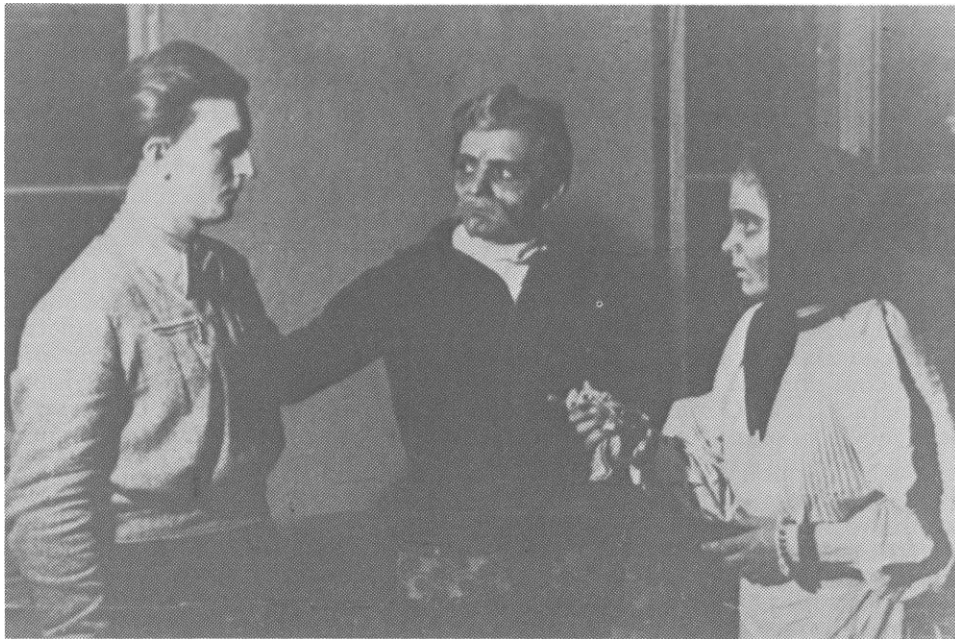
Napad na njemačku posadu u Bučki

Po dolasku na područje Škocjana, brigada se nekoliko dana odmarala i pripremala za akcije u tom rejonu zajedno sa slovenačkim brigadama. Istog dana po dolasku u pomenuti rejon politički komesar 2. operativne zone uputio je do-

9 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 25-1/7; i k. 726A, br. reg. 10/3; Operativni izvještaji štabova 2. i 3. proleterskog bataljona od 25. IV 1943. štabu 13. proleterske brigade.

10 Zbornik, tom VI, knj. 5. str. 260-262.

pis političkim komesarima i vodnim delegatima 13. proleterske brigade i 1. odreda 5. operativne zone u kome ih je upoznao s političkom situacijom u tom dijelu Slovenije. Naime, sela u tom dijelu Slovenije bila su donedavno pod jakim uticajem Bele garde, ali su se zahvaljujući pravilnom političkom djelovanju slovenačkih političkih radnika i partizana izmjenila nabolje, tako da su tada bila »na putu zdrave diferencijacije«, pisalo je u dopisu, »i ako ćemo mi znati njima pravilno prikazati ciljeve naše borbe u praksi oni će se opredijeliti na našu stranu. .. nadalje im treba praktički dokazati kako se mi borimo za istjerivanje okupatora iz naše domovine, a nikako se ne borimo protiv našeg naroda, već protiv onih koji su porobili našu domovinu. Na tom putu borbe protiv zajedničkog neprijatelja pokrenuta je zajednička borba slovenskog i hrvatskog naroda... Komesari i delegati moraju biti veoma budni da ne bi tko od partizana loše istupio.«¹¹ Uveče 26. aprila u Škocjanu održana je priredba na kojoj su učestvovali predstavnici udarnih brigada »Ivan Cankar« i »Matija Gubec« i 13. proleterske brigade na kojoj je pored umjetničkog programa manifestovano bratstvo i jedinstvo između slovenačkih i hrvatskih jedinica i između slovenačkog i hrvatskog naroda.

Članovi glumačke grupe 13. proleterske, avgusta 1943. na Žumberku. Prva zdesna: Irena Kolesar. (Iz albuma Drage Horvata)

Pored političkog djelovanja u narodu, u brigadi su vršene i pripreme za što uspješnije akcije u novom rejonu rasporeda. Radi popune jedinica komandnim kadrom, štab brigade Naredbom br. 5 od 24. aprila 1943. na upražnjena mjesta za komandire četa postavio je Đorđa Ševića, Ljubana Hajdinovića i Petra Pavlovića, za političke komesare četa Danu Livadu i Jožu Mesarića, za zamjenike komandira četa Stevu Kličkovića, Svetozara Trkulju, Petra Đuraševića i Đuru Badovinca i za zamjenika političkog komesara čete Mladena Bivala.¹² Štab brigade

¹¹ Zbornik, tom IX, knj. 3, str. 485-^86.

¹² Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 22/5.

preduzeo je mjere i za unapređenje sanitetske službe. Dvadeset šestog aprila on je naredio da se u četama pored bolničara odrede i njihovi pomoćnici, a u svakom vođu po dva hrabra i požrtvovana nosioca ranjenika koji i dalje ostaju borci. Njihov zadatak bio je da ranjene borce iz prvih borbenih redova u toku borbe iznesu do četnih bolničara koji će im ukazati prvu pomoć.¹³ U tom vremenu štab brigade vršio je i pripreme za formiranje 4. pratećeg bataljona, pa je 26. aprila štabu 2. operativne zone predložio stariješine koje je trebalo imenovati za štab toga bataljona.¹⁴

Radi što bržeg »uzdizanja... brigade do visine proletera, koji će zaslužno i sa ponosom nositi ime najvećeg heroja našeg naroda slavnog Rade Končara«, štab 2. proleterskog bataljona je na takav način, tih dana, uputio poziv štabovima 1. i 3. proleterskog bataljona i komandama samostalnih četa na jednomjesečno drugarsko takmičenje u postizanju što boljih rezultata u vojno-političkoj obuci, kulturno-prosvjetnom radu, drugarstvu, disciplini, higijeni i drugim, a naročito u borbama. Štab brigade se prihvatio da prati rezultate takmičenja i da na kraju proglasi pobjednika. Preporučujući drugarsko takmičenje kao jedan od metoda rada štab brigade, obraćajući se borcima u vezi s takmičenjem, ukazao je da će oni s više uložene energije i ljubavi u radu doprinijeti da će »Brigada uskoro postat najbolja brigada u Hrvatskoj, dostojna da nosi slavno ime heroja borca druga Rade Končara. Neka vas u vašem radu vodi divni lik reolucionara borca i organizatora, lik Rade Končara. Neka naša brigada postane ponos Glavnog štaba i našeg CK KPH«, istakao je na kraju pomenutog dopisa štab brigade.¹⁵

Na osnovu dogovora između štabova Dolenjske i 2. operativne zone Hrvatske 26. aprila 1943. formiran je privremeni Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada u pomenutom dijelu Slovenije radi rukovođenja njihovim zajedničkim dejstvima. Komandant bio je Vlado Matetić, komandant 2. operativne zone, politički komesar Rudi Hrast, politički komesar Dolenjske operativne zone i zamjenik komandanta Milovan Šaranović, komandant Dolenjske operativne zone.¹⁶ Za prvu zajedničku akciju Operativni štab izabrao je napad na njemačke posade u Bučki, Donjem Radovlju i u Drušču. Ova sela su se nalazila na teritoriji okupiranoj od strane Nijemaca, a granica između njemačke i talijanske okupacione zone išla je nešto zapadnije od Drušča pa na jugoistok između Bučke i Škocjana (udaljena 3 km) ka Krki. Na granici je bila postavljena žičana prepreka i minska polja, a povremeno je obezbjeđivana i patrolama od strane Nijemaca. Na pomenutom dijelu moglo se proći samo na tri mjesta na kojima su ranije uklonjene mine i to uz pomoć vodiča koji su znali te prolaze. Operativni štab raspolagao je podacima da se u Bučki nalazi 75, u Donjem Radovlju 20 i u Drušču 70 Nijemaca. U bližim i daljim mjestima nalazili su se talijanski i njemački garnizoni koji su mogli brzo da priteknu u pomoć napadnutim posadama.

Planom Operativnog štaba bilo je predviđeno da 13. proleterska brigada, uz obezbjeđenje prema okolnim garnizonima, napadne i likvidira posadu u Bučki, 1. odred 5. operativne zone posadu u Donjem Radovlju, a udarne brigade »Matija Gubec« i »Ivan Cankar« posadu u Drušču. Početak napada određen je za 23 sata 27. aprila. Po izvršenom zadatku trebalo je da se 13. proleterska brigada razmjesti u rejonu Žbure, Šmarjeta, Gorenja Vas, Bela Cerkev, Kronovo.¹⁷

Zadatak da napadom sa sjevera, istoka i juga razbije njemačku posadu u Bučki štab brigade povjerio je 2. proleterskom bataljonu. Dijelom snaga u rejonu Dobrave trebalo je da 3. proleterski bataljon obezbijedi napad od neprijatelja

13 Arhiv VII, k. 723, br. reg. 3/18: Naredenje štaba 13. proleterske brigade od 26. IV 1943. štabovima 1, 2 i 3. proleterskog bataljona.

14 Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 25/5. Dopis štaba 13. proleterske brigade od 26. IV 1943. štabu 2. operativne zone.

15 Zbornik, tom IX, knj. 3, str. 500-501: Dopis štaba 13. proleterske brigade od 26. IV 1943. potčinjenim jedinicama.

16 Arhiv VII, k. 725, br. reg. 9-2: Objavještenje Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 26. IV 1943. štabu 13. proleterske brigade.

17 Arhiv VII, k. 725, br. reg. 8-2: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 26. IV 1943. godine.

u Novom Mestu, Šentjerneju i Zamešku, a sa drugim dijelom da se prikupi u Škocjanu, gdje je trebalo da se nalazi i 1. proleterski bataljon u ulozi brigadne rezerve, zatim četa pratećih oruđa i dio mitraljeske čete. Četa za vezu dobila je zadatak da uspostavi telefonsku vezu štaba brigade na komandom mjestu kod kote 355, zapadno od Bučke, sa Operativnim štabom u Gornjim Dolama i štabom 2. proleterskog bataljona. Pionirska četa stavljena je na raspolaganje referentu saniteta brigade za prenošenje ranjenika. Za brigadno previjalište određeno je selo Rebro, 2 km jugozapadno od Bučke.¹⁸

Poslije podne 17. aprila u Škocjanu štab brigade održao je sastanak s komandantima, političkim komesarima i operativnim oficirima bataljona na kome su precizirani zadaci jedinica i način njihovog izvršenja. Tu je predveče prikupljena čitava brigada, a zatim je oko 20 sati prema Bučki krenuo 2. proleterski bataljon. On je neopaženo prešao granicu i oko pola noći stigao do Bučke. Kad su borci počeli da sijeku bodljikavu žicu kojom su se Nijemci ogradili, inače smješteni u crkvi, popovoj kući, jednom bunkeru i bivšoj gostioni pored popove kuće, bili su primjećeni tako da je izostalo iznenađenje. Nijemci su brzo posjeli položaje pripremljene za odbranu i otvorili snažnu pušчанu i mitraljesku vatru, uz korišćenje velikog broja svjetlećih raketa. No, i pored toga borci 2. proleterskog bataljona uporno su nastavili da savladuju žičanu prepreku kako bi likvidirali neprijatelja. Uspjelo im je da ručnim bombama naprave dva prolaza u preprekama i zauzmu bunker i crkvu pri čemu su se posebno istakli komandir voda Đorđe Tarbuk i desetar Pajo Lebetina. Kad je počelo da sviče, pošto se nije moglo više ništa učiniti od postignutog jer je vatra neprijatelja postajala sve preciznija, bataljon se u zoru povukao u Škocjan, pretrpjevši gubitke od 5 ranjenih boraca, dok su gubici neprijatelja iznosili oko 10 poginulih i neustanovljen broj ranjenih.¹⁹ Ni slovenačke brigade nijesu uspjele da zauzmu Drušče. Uspjeh je jedino postigao 1. odred 5. operativne zone Hrvatske koji je iznenadio i razbio neprijatelja u Donjem Radovlju i zapalio zgradu koju je koristio za smještaj.

Rušenje željezničke pruge Mirna - Trebnje i napad na Šentrupert

Boravak u širem rejonu Šmarjete poslije napada na Bučku iskorišćen je za sređivanje jedinica, vojno-političku obuku i kulturno-prosvjetni rad, pisanje zidnih novina po četama i drugo. Pored ostalog jedinice su se okupale u sumpornoj banji u Šmarjeti, što je bila rijetkost i izuzetno zadovoljstvo u ratu. Vršene su i pripreme za proslavu 1. maja, međunarodnog Praznika rada i Dana borbe protiv svakog ugnjetavanja, kao i Dana solidarnosti porobljenih naroda u njihovoj borbi protiv okupatora. U vezi s tim, štab 2. operativne zone Hrvatske 29. aprila 1943. uputio je dopis svim političkim komesarima zone i ukazao im na značaj proslave koja je trebalo da protekne u znaku već ostvarenog bratstva i jedinstva i u pojačanim akcijama i udarima po neprijatelju uoči i na sam dan 1. maja. Uveče uoči praznika trebalo je organizovati paljenje krijesova po brdima i uzvišenjima na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, a na sam dan, 1. maja u svim jedinicama održati predavanja o njegovom značaju a u selima zborove i konferencije s narodom.

Pomenutim uputstvom štaba zone data je i direktiva da se u svim jedinicama organizuje jednomjesečno takmičenje za »pojačanu borbu i podizanje vojničkog i političkog stanja boraca.« Planirano je da natjecanje počne 1. maja i da se završi 31. maja, po pitanjima koja će jedinica više uništiti neprijateljskih vojnika, zaplijeniti više oružja i municije, razrušiti više željezničke pruge, pokazati se disciplinovanijom i postići bolje rezultate u vojno-političkoj obuci i kulturno-

18 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 263-265: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 27. IV 1943. za napad na Bučku.

19 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 26-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 28. IX. 1943. štabu 13. proleterske brigade.

prosvjetnom radu. S planom takmičenja borbe je trebalo upoznati na sastancima i konferencijama 1. maja.²⁰

U ovom vremenu došlo je i do promjena u formaciji brigade. Naime, mitraljeska, pionirska i četa pratećih oruđa obrazovale su 4. proleterski bataljon pratećih oruđa. Čete su i dalje ostale kao čete samo što ih je sada objedinio štab bataljona koji im je mogao i morao da posveti više pažnje, nego što je to mogao štab brigade za koji su do tada bile vezane. Do izlaska naredbe štaba 2. operativne zone o imenovanju štaba bataljona, štab brigade narednjem od 28. aprila 1943. za komandanta bataljona postavio je Stevana Borotu, za njegovog zamjenika Dinka Šurkala, za političkog komesara Stevana Todorčića i za njegovog zamjenika Blaža Jurina.²¹ Nešto kasnije za operativnog oficira bataljona imenovan je Dragan Bulat.

Dok su jedinice obavljale svoje svakodnevne poslove, Operativni štab hrvatskih i slovenačkih brigada odlučio je da raspoloživim snagama u noći između 1. i 2. maja napadne i razbije neprijateljeve posade u Šentrupertu i Mokronogu i poruši željezničku prugu Mokronog - Bistrica - Trebnje. Prema padacima kojima je raspolagao Operativni štab u Šentrupertu se nalazilo oko 150 belogardijaca, a u Mokronogu oko 300 talijanskih vojnika. Manje posade Talijana i Belegarde nalazile su se i u selima oko pomenutih mjesta a veće u Temenici, Velikom Loki, Trebnju, Mirnoj Peči i Novom Mestu.

Plan je bio da 13. proleterska brigada (bez jednog bataljona) u toku noći poruši željezničku prugu u rejonu Mirna, Gomila, Dol, a zatim u zoru postavi zasjedu kod Gomile i Brezovice radi sprečavanja intervencije neprijatelja od Velike Loke i Trebnja i popravke porušene pruge. Udarne brigade »Matija Gubec« i 1. odred 5. operativne zone dobili su zadatak da sa potrebnim snagama upadnu u Mokronog, zaplijene sav materijal u tvornici kože, konfiskuju robu trgovaca saradnika okupatora i sve to evakušu na oslobođenu teritoriju. Za to vrijeme udarna brigada »Ivan Cankar«, ojačana jednim bataljonom i topom 13. proleterske brigade, i Zapadnodolenski partizanski odred trebalo je da napadnu i unište neprijateljevu posadu u Šentrupertu. Početak napada za sve jedinice određen je za 22 sata 1. maja.²²

Na osnovu dobijenog zadatka štab brigade je svojom zapoviješću od 30. aprila pridodao 1. proleterski bataljon i top udarnoj brigadi »Ivan Cankar«, 2. proleterskom bataljonu naredio da uz obezbjeđenje od Trebnja poruši prugu između Dola i Brezovice, a zatim u zoru postavi zasjedu istočno od pruge od kote 320 prema selu Gomili radi onemogućavanja neprijatelja da interveniše od Trebnja. Treći proleterski bataljon dobio je zadatak, da uz obezbjeđenje od Rakovnika i Bistrice, poruši prugu između Gomile i Mirne, a zatim u zoru postavi zasjedu zapadno od pruge u rejonu kote 364, spriječi popravku pruge i intervenciju neprijatelja od Rakovnika i Račjeg Sela. Četvrtom proleterskom bataljonu pratećih oruđa naredeno je da pionirsku četvu stavi na raspolaganje 2. proleterskom bataljonu, a sa dijelovima mitraljeske čete i čete pratećih oruđa ojača 2. i 3. proleterski bataljon, a od njihovog ostatka obrazuje brigadnu rezervu kod štaba brigade u Brezovici, gdje je trebalo da se nalazi i četa za vezu i brigadno previjalište za vrijeme rušenja pruge, a u toku 2. maja u Trebinecu.²³

Prema naredenju Operativnog štaba 30. aprila brigada se pomjerila bliže objektima napada u rejon Rihpovec, Lipnik, Gradišće, Prapretnica, gdje je te večeri i slijedećeg dana, u duhu direktive štaba 2. operativne zone, proslavila 1. maj i pripremala se za izvršenje zadatka. Operativni štab 1. maja u Gradišću, održao je sastanak sa štabom brigade na kome je preciziran način izvršenja zadatka i istaknut značaj i potreba rušenja pruge. Uveče, 1. maja u tom selu se prikupila glavnina brigade, a zatim krenula na izvršenje zadatka, dok je njen 1. proleterski

20 Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 26-1/5.

21 Arhiv VII, k. 722, br. reg. 1/1-1.

22 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 269-272: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 29. IV 1943. godine.

23 Zbornik, tom VI, knj. 5, str. 275-278: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade za 30. IV 1943. godine.

bataljon nešto ranije krenuo prema Šentrupertu radi učešća u napadu na neprijatelja u tom mjestu zajedno s udarnom brigadom »Ivan Cankar« i Zapadnodolenjskim odredom.

Kako je bilo i naređeno 2. proleterski bataljon je noću između 1. i 2. maja porušio željezničku prugu između Dola i Brezovice u dužini od oko 450 metara i pokidao telegrafsko-telefonske linije uz prugu u dužini od oko 1 kilometra. Istovremeno je i 3. proleterski bataljon porušio oko 250 metara pruge i pokidao telegrafsko-telefonske linije između Mirne i Brezovice. Pri rušenju pruge umjesto uobičajenog poklika »ho ruk« borci su klicali »za Prvi maj!« Talijani su tukli artiljerijom iz Trebnja i Mokronoga i na taj način pokušavali da ometu rušenje pruge ali bez uspjeha. Jedino je od artiljerijske granate u selu Mirna poginuo jedan borac iz 3. proleterskog bataljona. Po završenom zadatku bataljoni su postavili zasjede, kako je to naredio štab brigade da bi spriječili Talijane da poprave prugu.

Radi pružanja pomoći napadnutim posadama u Mokronogu i Šentrupertu, kao i radi opravke pruge Talijani su u Trebnju obrazovali napadnu kolonu »Pelaci« (»Pelazzi«) sastava: 98. bataljon crnih košulja, 2. bataljon 24. puka divizije »Izonco«, belogardejski specijalni bataljon br. 1 i vod topova i sa njom u zahvatu pruge, uz snažnu podršku avijacije, krenuli u napad u pravcu Mirne. Njoj se u rejonu kote 320, iako brojno i tehnički znatno slabiji uspješno suprotstavio 2. proleterski bataljon tako da su Talijanima bila potrebna četiri sata žestoke borbe da ovladaju ovom kotom. U toku te borbe smjenjivali su se jedan za drugim napadi Talijana i Bele garde i protivnapadi 2. proleterskog bataljona. Da bi izbjegao gubitke od artiljerije i avijacije, 2. proleterski bataljon je stalno držao tijesan kontakt s neprijateljem nanoseći mu osjetne gubitke u bliskoj borbi u šumi. Krajem dana 2. proleterski bataljon se malo povukao na sjever i sa položaja kod sela Gomile zaustavio dalji prodor Talijana i Bele garde prema Mirni nanijevši ukupne gubitke neprijatelju od oko 90 vojnika izbačenih iz stroja.²⁴ U tim borbama ličnom hrabrošću, samoinicijativom i upornošću posebno se istakao komandant bataljona Dušan Pekić.

Dijelovi 3. proleterskog bataljona koji su se nalazili u zasjedi kod sela Huđeje očekujući intervenciju neprijatelja od Račjeg Sela povukli su se preko Brezovice na kotu 364 jugozapadno od Mirne zbog prodora Talijana u zahvatu pruge. U tim borbama 2. proleterski bataljon imao je jednog poginulog i 6 ranjenih, a 3. proleterski bataljon jednog poginulog borca.²⁵

Dok je glavnina brigade rušila željezničku prugu, 1. proleterski bataljon je zajedno s udarnom brigadom »Ivan Cankar« napadao belogardejsku posadu u Šentrupertu. On je nastupajući preko groblja i popove kuće izbio do bunkerima dobro utvrđene zgrade opasane žičanom mrežom u kojoj se nalazio dio posade. Borcima je uspjelo da prosjeku žičanu prepreku, u toj akciji istakao se Sava Krivokuća, i da izbiju do bunkera i same zgrade ali je ni tri granate ispaljene iz topa nijesu uspjele likvidirati. Ni minersko odjeljenje nije uspjelo da se približi i da ih minira. Pokušala je to da uradi i grupa bombaša sastavljena od dobrovoljaca ali bez uspjeha. Neprijatelj je uspio da se održi. Zalaganjem i požrtvovanjem istakli su se bombaši: Zvonko Miklič (vođa bombaša), Svetozar Trkulja, Alojz Brežnjak, Franjo Biljan, Franjo Pasarić (smrtno ranjen), Slavko Ogrijanšek, Dragutin Zrne, Marijan Žonja i Vladimir Petrović. Sve njih i Savu Krivokuću, Petra Lamzu i Zoru Kuftrin, štab 1. proleterskog bataljona Naredbom br. 6 od 10. maja 1943. pohvalio je i istakao za primjer ostalim borcima.²⁶ U toku noći nastupajući

24 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 229-230: Izvještaj Komande divizije »Izonco« od 2. V 1943. Komandi 11. armijskog korpusa.

25 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 27-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 3. V 1943. štabu 13. proleterske brigade i Arhiv VII, k. 726A, br. reg. 11/13: Operativni izvještaj štaba 3. proleterskog bataljona od 4. V 1943. štabu 13. proleterske brigade.

26 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 26-1/3.

u prvim redovima boraca poginuo je komandant bataljona Ilija Popović,²⁷ dok je 10 boraca ranjeno. Pogotkom mine ispaljene iz minobacača od strane neprijateljeve posade u Rakovniku posada brdskog topa, koji je pripadao 4. proleterskom bataljonu, izbačena je iz stroja - 3 borca su poginula, a 7 ih je ranjeno.²⁸

Pošto ni udarna brigada »Ivan Cankar« na svom pravcu napada nije postigla uspjeh, jedinice su se ujutro 2. maja malo povukle od Šentruperta i prešle na njegovu blokadu pripremajući se da ga iduće noći ponovo napadnu i likvidiraju belegardejsku posadu. Poslije podne uslijedila je intervencija neprijatelja iz Rakovnika. Dijelovi 1. proleterskog bataljona na vrijeme su primjetili neprijatelja, pustili ga na blisko odstojanje, a zatim snažnom vatrom prisilili da se povuče u Rakovnik. U toku noći ponovljen je napad na Šentrupert ali je neprijatelj zahvaljujući utvrđenjima uspio da se održi, nakon čega su se jedinice još u toku noći povukle u ranije određene rejone. Prvi proleterski bataljon vratio se u sastav brigade u rejon zapadno od Mirne,²⁹ a udarna brigada »Ivan Cankar« na sastoriju Okrog, Tihaboj, Čatež. I ovdje u Šentrupertu pokazalo se da pomenute jedinice nijesu još bile dovoljno osposobljene za napade na utvrđena naseljena mjesta. Međutim, Operativni štab i pored toga u kratkom vremenu čini iste greške napadajući Pleterje, Metliku i Šentrupert.

Diverzije na željezničkoj pruzi kod Trebnja i povratak u Žumberak

U situaciji kad je uslijedila intervencija neprijatelja iz Trebnja prema Mirni, kad napad na Šentrupert nije uspio, a na Mokronog samo djelomično, 13. proleterska brigada se po naređenju Operativnog štaba u toku noći između 2. i 3. maja razmjestila u rejonu Ševnica - Kriška Reber - Trnič - Zagorica - Cirknik - zapadno od Mirne. Te noći Talijani su doveli nove snage iz Novog Mesta i Ljubljane u Trebnje i od njih obrazovali napadnu kolonu »Sordi« (bataljon »Kačatori«, po jedan bataljon iz 23. i 24. puka i vod topova) i s njom i kolonom »Pelaci« ujutro nastavili prodor prema Mirni bez otpora jer na tom pravcu više nije bilo naših jedinica.

U novom rejonu rasporeda uz neposredno obezbjeđenje brigada se dva dana odmarala i izviđala prema Trebnju i V. Loki. Naredbom štaba 2. operativne zone Hrvatske od 4. maja 1943. izvršene su izmjene u štabu 1. proleterskog bataljona: za njegovog komandanta postavljen je Ivan Denac, za političkog komesara Miloš Kozlina i za operativnog oficira Jure Blažević, koji je i do tada vršio tu dužnost. Istovremeno, Karlo Šuman³⁰ postavljen je za zamjenika političkog komesara 3. proleterskog bataljona.

Po naređenju Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada,³¹ noću između 4. i 5. maja udarna brigada »Ivan Cankar« prebacila se sa ranjenicima preko ceste i željezničke pruge između Velike Loke i Trebnja a zatim ih u pratnji jednog bataljona preko Krke uputila u partizansku bolnicu na Kočevskom rogu. Istovremeno te noći 13. proleterska brigada sa 1. i 3. proleterskim bataljonom,

27 Ilija Popović, rođen 28. VII 1917. u siromašnoj zemljoradničkoj porodici u Donjem Lapcu. U šesnaestoj godini napustio je roditeljsku kuću i otišao da uči obučarski zanat u Beograd, gdje učestvuje u radničkim štrajkovima i demonstracijama. Poslije okupacije na poziv KPJ na oružani ustanak zajedno sa sedmoricom braće i dvije sestre krenuo je 1941. godine u oružanu borbu i istakao se kao hrabar i neustrašiv puškomitraljezac. U to vrijeme primljen je za člana KPJ. Krajem 1941. godine završio je partijsku kurs pri OK KPH za Liku. Kao komandir čete u bataljonu »Stojan Matić« i 1. proleterskom bataljonu Hrvatske, a zatim i kao komandant bataljona u 13. proleterskoj brigadi isticao se ličnom hrabrošću i umješnošću u komandovanju. Za narodnog heroja proglašen je 1951. godine.

28 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 23-26: Operativni izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 14. V 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

29 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 11-1/1: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 3. V 1943. štabu 13. proleterske brigade.

30 Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 29-2/5.

31 Arhiv VII, k. 725, br. reg. 10-2: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada od 4. V 1943. godine.

uz obezbjeđenje 2. proleterskog bataljona prema Trebnju, trebalo je da poruši pomenutu prugu između Kamenog Potoka i Velike Loke i da se potom razmjesti u rejonu južno od Trebnja.³² Međutim, zbog nedostatka potrebnog alata i eksplozivna pruga je samo oštećena i pokidano oko 300 metara telegrafsko-telefonskih linija uz prugu. Nakon toga brigada se prije podne 5. maja razmjestila u selima Dobrnič (1. proleterski bataljon), Zagorica, Dobrava (2. proleterski bataljon), Vrbovec (3. proleterski bataljon), Korita (4. proleterski bataljon) i Artmanja Vas (štab brigade i četa za vezu). Slijedeće noći udarna brigada »Matija Gubec« rušila je željezničku prugu između Novog Mesta i Trebnja, dok je 1. odred 5. operativne zone Hrvatske krenuo za Gorski kotar.

Boravak u pomenutim selima brigada je iskoristila za političku nastavu, održavanje partijskih i skojevskih sastanaka kao i za sastanke komandnog kadra, zatim za dovođenje u ispravnost naoružanja i opreme, te širenje odjeće u partijskim buradima radi sprečavanja pojave ušiju. Agitprop - Odjel agitacije i propagande, formiran prije kraćeg vremena umjesto ranijeg političkog odjela, pripremao je treći broj brigadnog lista »XIII proleterska«.³³ Sedmog maja u Dobrnič proslavljena je prva godišnjica formiranja 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Proslavi su prisustvovali skoro svi borci koje je politički komesar brigade kraćim govorom podsjetio na slavne dane 1. proleterskog bataljona, nakon čega je izveden kulturno-umjetnički program. Pored ostalog, štab brigade 7. maja jednim dopisom u vidu letka, obratio se svim borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima u kome je ukazao na historijat bataljona i zadatke koji se postavljaju pred brigadu.³⁴

Nastavljajući rušenje željezničke pruge Novo Mesto - Trebnje - Ljubljana, Operativni štab odlučio je da noću između 7. i 8. maja sa udarnom brigadom »Ivan Cankar« poruši prugu između Trebnja i Velike Loke, a sa 13. proleterskom brigadom između Gornjih Ponikava i Donjeg Podboršta, svega oko 2 kilometra jugoistočno od Trebnja. Za izvršenje zadatka štab brigade je angažovao 2. proleterski bataljon, ojačan pionirskom četom i minerskim vodom iz 4. proleterskog bataljona, a za obezbjeđenje od neprijatelja u Trebnju, Rakovniku i Mirnoj Peči 1. proleterski bataljon, dok je 3. proleterski bataljon trebalo da im obezbijedi pozadinu od Ajdovca, Globodola i Mirne Peči.³⁵

U određeni rejon 2. proleterski bataljon je stigao oko 1 sat poslije ponoći i odmah pristupio rušenju pruge, dok je minerski vod trebalo da poruši most preko potoka Temenice. Nešto poslije 3 sata Talijani su intervenisali oklopnim vozom od Donjih Ponikava koji je snažno osvjetlio prugu ispred sebe i otvorio jaku mitraljesku vatru, nakon čega se 2. proleterski bataljon organizovano povukao od pruge a zatim odmaršovao u Brezovu Reber. Očigledno daje 1. proleterski bataljon, koji se nalazio na obezbjeđenju, učinio propust što nije porušio prugu ili na neki drugi način spriječio dolazak oklopnog voza. Intervenciju je omogućilo i to što minerski vod nije uspio da minira most preko potoka Temenice. Do intervencije neprijatelja 2. proleterski bataljon je uspio da poruši 90 metara pruge i 32 telegrafsko-telefonska stuba i da na njima polupa izolatore i pokida žice.³⁶ Prvi proleterski bataljon se dosta neorganizovano povukao od pruge tako da su se četiri borca (Simo Janjanin, Petar Sever, Antun Deščak i Josip Kraljić) vjerovatno utopila u Temenici.³⁷

Poslije rušenja željezničke pruge brigada se u toku 8. maja pomjerila na jugoistok u rejon Ajdovec - Brezova Reber - Mali, Srednji i Veliki Lipovec gdje je ostala naredna dva dana, pripremajući se za povratak u Žumberak. Poslije

32 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 9-11: Zapovijesti štaba 13. proleterske brigade od 4. V. 1943. godine.

33 Prva tri broja ovog lista nijesu sačuvana.

34 Arhiv VII, k. 724, br. reg. 3/1-10.

35 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 17-18: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 7. V. 1943. godine.

36 Arhiv VII, k. 726, br. reg. 30-1/7: Operativni izvještaj štaba 2. proleterskog bataljona od 10. V. 1943. štabu 13. proleterske brigade.

37 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 18-20: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 10. V. 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

podne 10. maja nastavila je marš na jugoistok i u toku noći prešla Krku i izbila u Dolenjske Toplice, Donje i Gornje Sušice. Tom prilikom okupila se čitava brigada u Dolenjskim Toplicama. Iz tog rejpna ona je predveče 11. maja preko Črmošnjice i Semičkog tunela krenula za Žumberak gdje je stigla prije podne sljedećeg dana i razmjestila se u rejonu Radatovići - Sošice - Vivodina (sela Doljana, Dragoševci, Bojanja Vas, Radovica i dr.).

Borbe i boravak 13. proleterske brigade u Sloveniji pozitivno su se odrazile na slovenački narod i slovenačke partizanske jedinice s kojima je dolazila u dodir, kao i na samu brigadu. »Put i akcije«, napisao je 14. maja 1943. štab 2. operativne zone Hrvatske u operativnom izvještaju Glavnom štabu Hrvatske, »koje je brigada vršila u Sloveniji učvrstile su borbe a rukovodioci su dobili potrebnu samostalnost. Moral i disciplina u brigadi vidno se popravili tako da danas brigada predstavlja pravu vojničku formaciju. Nastup naših boraca i vojničko držanje ostavilo je najbolji utisak po slovenskim selima. Naši borci svuda su sa simpatijama primljeni. Štab brigade dobro se snalazio u svim situacijama.«³⁸

Pored vojničkog, borbe brigade u Sloveniji imale su veliki i politički značaj naročito u daljem jačanju i učvršćenju bratstva i jedinstva hrvatskog i slovenačkog naroda. »Kroz cijelo vrijeme boravka u Sloveniji«, napisao je štab 2. operativne zone u komesarskom izvještaju političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske 14. maja 1943, »borci ove brigade držali su se u svakom slučaju primjerno. Na svakom koraku pravilno su se odnosili prema narodu i produbljivali bratstvo između naša dva naroda i hrvatskih i slovenskih partizana. Slovenski partizani u našim borcima gledali su elitnu vojsku.«³⁹

Potvrdu o uspješnom političkom djelovanju brigade u Sloveniji nalazimo i u izvještaju njenog političkog komesara od 18. maja 1943. političkom komesaru 2. operativne zone Hrvatske u kome je, pored ostalog, konstatovano: »Naš je zadatak bio kao hrvatskih narodnih vojnika da što je moguće više produbimo bratski odnos između naša dva naroda, da svojom disciplinom i urednošću ostavimo najljepši utisak na bratski slovenski narod, također da održimo niz kulturnih priredbi na kojima bi došlo ponajviše do izražaja bratstvo naših dvaju naroda u borbi protiv fašizma. Mi smo taj zadatak u potpunosti izvršili. Svi bataljoni naše brigade, kao i čete, dali su dosta uspjele priredbe u svim selima gdje smo bili razmješteni. .. Na zborovima je naročito podvlačeno od kolikog je značaja zajednička borba protiv zajedničkih neprijatelja Talijana, bjelogardista, ustaša itd.«⁴⁰

I pored neospornih uspjeha Glavni štab Hrvatske zamjerio je štabu 2. operativne zone na načinu kako je 13. proleterska brigada bila angažovana u Sloveniji i ukazao mu kako je ubuduće treba usmjeravati. Naime, prema sporazumu između glavnih štabova Hrvatske i Slovenije trebalo je da su slovenačke brigade najprije došle u Žumberak i poslije neprijateljske ofanzive pomogle da se očisti od neprijatelja, a zatim da 13. proleterska brigada krene u Sloveniju »gdje bi težište operacija«, kako je to pisalo u dopisu Glavnog štaba Hrvatske, »bilo upravljeno protiv Bele garde, a ne kao što ste vi dozvolili da se upuštate u krvave borbe sa okupatorom i kao posljedica toga imate velike gubitke potpuno neopravdano. Bilo je također uglavljeno sa Glavnim poveljstvom da će vam se omogućiti mobilizacija u Sloveniji... U budućnosti, pri izboru objekata, prema konkretnoj situaciji trebate voditi o mnogome računa da gubici vaše XIII brigade budu što manji. Da krećete u operacije tamo gdje ćete moći mobilizirati i to prvenstveno mobilizirati proleterijat... U slučajevima novih ofanziva protiv vas nastojte da vas neprijatelj ne nabaci više u Sloveniju, nego u koliko je nemoguće održati se nastojte se povlačiti prema Kordunu u južnom pravcu ili u istočnom pravcu isto na Kordun.«⁴¹

38 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 25-26.

39 Zbornik, tom IX, knj. 3, str. 611-615.

40 Zbornik, tom IX, knj. 3, str. 663-669.

41 Arhiv VII, k. 419A, br. reg. 32/1—13: Dopis Glavnog štaba Hrvatske od 21. V 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

Stanje i rad u brigadi poslije povratka iz Slovenije

U vremenu dok je 13. proleterska brigada vodila borbe u Sloveniji, štab 2. operativne zone Hrvatske, izuzev komandanta koji je bio komandant privremenog Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih brigada, nalazio se u Žumberku zajedno sa Žumberačkim odredom. Pošto je 2. maja od čete »Kljuka« i novih boraca u Pokuplju formiran bataljon, štab zone je dotadašnji Žumberački odred preimenovan u Žumberačko-pokupski odred koji je tada brojao oko 350 boraca i koji je i dalje s 1. bataljonom nastavio da djeluje na Žumberku, a s 2. bataljonom u Pokuplju, Turopolju i Posavini.

*Borci 13. proleterske kraj italijanskih tenkova u Krašiću, Žumberak, septembra 1943.
Slijeva: Alfred Boršić, neidentifikovan, Nikola Frković, Josip Balen i neidentifikovan.
(Iz albuma Dušana Pekića)*

Glavni štab Hrvatske dopisom od 24. aprila obavijestio je štab 2. operativne zone da će u Žumberak uputiti 13. primorsko-goransku diviziju sa dvije brigade, pa je u vezi s tim štab zone planirao da angažovanjem te divizije, tri slovenačke brigade i 13. proleterske brigade najprije od neprijatelja očisti Sentjernejsku dolinu, zatim likvidira posade 13. ustaške bojne u Gornjoj Vasi, Novom Selu i Stojdragi radi stvaranja slobodne teritorije u Žumberku koja će se oslanjati na Gornjance, a potom je trebalo dijelom snaga izbiti na željezničku prugu Zagreb - Karlovac - Novo Mesto radi likvidacije manjih posada koje su je obezbjeđivale, rušenja i ometanja saobraćaja, da bi potom prokrstario Kljukom i Pokupljem. Pred toga u vezi s najavljenim dolaskom 13. primorsko-goranske divizije u Žumberak štab zone, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, planirao je da se s 13. proleterskom brigadom prebaci u Moslavinu i na Kalnik radi pružanja pomoći Moslavačkom i Kalničkom partizanskom odredu radi bržeg razvoja NOB-e i stvaranja jačih partizanskih jedinica u tim oblastima i u Hrvatskom zagorju.⁴²

⁴² Zbornik, tom V, knj. 15, str. 27-33: Operativni izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 3. V. 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

Međutim, kako je zbog talijanskog, ustaško-domobranskog i četničkog napada 13. primorsko-goranska divizija bila angažovana u borbama na području Ogulina i Bosiljeva, kao i u rejonu Senj, Žuta Lokva, Brinje, Otočac izostao njen dolazak u Žumberak, to je Glavni štab Hrvatske privremeno odustao od upućivanja 13. proleterske brigade na Kalnik. Jasno da se Žumberak kao veoma značajna oblast u vojnom i u političkom pogledu nije mogla niti smjela ostaviti bez operativnih partizanskih jedinica. U međuvremenu komandant Glavnog štaba Hrvatske, štabu zone obećao je da će za zamjenika komandanta brigade uputiti Martina Dasovića, ali kako on nije stizao štab zone 14. maja predložio je Glavnom štabu Hrvatske da za zamjenika komandanta postavi Dušana Pekića, a Milana Žeželja, koji je yršio dužnost, za komandanta brigade.⁴³

Po povratku u Žumberak održana je konferencija s komandnim kadrom brigade kojoj su prisustvovali i članovi štaba zone. Na njoj su analizirane prethodne borbe u Sloveniji i marševi kao i stanje po bataljonima i u čitavoj brigadi radi otklanjanja uočenih slabosti. Pored ostalog konstatovano je da većina novih boraca još ne zna dobro da nišani puškom, da ima slabosti u radu izviđačkih patrola i kod osmatrača, da se jedinice sporo razvijaju za borbu bilo iz mjesta ili iz pokreta, da ima pojava nebudnosti i nediscipline kako u borbama tako i na maršu, zatim da kod boraca nema dovoljnog interesa za političku nastavu i da još svi borci dovoljno ne poznaju liniju NOB-e da bije mogli tumačiti pravilno i uspješno. I pored uočenih slabosti stanje u brigadi je ocijenjeno kao dobro.

Bataljoni i četa za vezu, iako malog brojnog stanja, predstavljali su čvrste, moralno-politički jedinstvene i iskusne vojne jedinice spremne da izdrže najveće napore i iskušenja. Njima su rukovodile provjerene, hrabre, iskusne i umješne starješine. Pišući o stanju u brigadi u političkom izvještaju od 18. maja 1943. upućenom političkom komesaru 2. operativne zone za njih politički komesar brigade, pored ostalog, konstatovano je: »I proleterski bataljon: vrši dužnost komandanta Denac Ivan,⁴⁴ dosadašnji komesar istog bataljona... Vrlo je hrabar i odlučan, sposoban vojnik, uživa ugled u bataljonu... Komesar bataljona Markon Slavko u zadnje vrijeme vrlo agilan i vrijedan, sposoban drug i ako nastavi ovako da radi kao u zadnje vrijeme daće dobre rezultate... II proleterski bataljon: komandant Dušan Pekić. Marljiv, vrijedan i naročito hrabar drug, vrlo sposoban organizator. U svemu odličan komandant. Komesar bataljona Božac Vladimir, sposoban drug, dobar poznavalac svoga komesarskog poziva... III proleterski bataljon: komandant bataljona drug Mamula Bogdan, hrabar i voljen od svojih boraca. Uzor komandant u borbi i za vrijeme odmora. Vrlo iskusan borac i samokritičan. ... Komesar bataljona Dijanović Tomo, komesar je već dva mjeseca, inače drug koji je došao nedavno u partizane i vrlo se brzo razvio. Odličan je borac, skroman i vrlo vrijedan... IV proleterski bataljon: komandant bataljona Stevo Borota, hrabar drug, uživa puno autoriteta među borcima. Poznavalac teškog oruđa, trudi se na svakom mjestu da opravda povjerenje koje mu je dato... Četa za vezu: komandir dobar... Komesar sličan kao i komandir... Štab brigade: radi kao cjelina i ulaže sve napore da brigadu izdigne i stvori od nje najbolju brigadu u Hrvatskoj. Vršilac dužnosti komandanta brigade (Milan Žeželj - T. R.) energičan i aktivan drug, vrlo hrabar i omiljen kod ooraca...«⁴⁵

U izvještaju je za obavještajnu službu u brigadi rečeno da je mlada i da tek stiže prva iskustva u radu, da je sanitetska služba dobro organizovana i da in-

43 Zbornik, tom VI, knj. 6, str. 23-26: Operativni izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 14. V 1943. Glavnom štabu Hrvatske.

44 Ivan Denac, rođen 9. IX 1917. u Osekovu kod Kutine. Prije drugog svjetskog rata aktivno radi u naprednom radničkom pokretu, a po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije uključuje se u rad na pripremanju oružanog ustanka u Zagrebu. U jesen 1941. primljen je za člana KPJ, a početkom iduće godine kooptiran je u Mjesni komitet KPH za Zagreb. U proljeće 1942. godine stupa u 1. proleterski bataljon Hrvatske u kome se ističe ličnom hrabrošću, te biva postavljen za političkog komesara čete. U 13. proleterskoj brigadi je najprije politički komesar bataljona, a zatim i politički komesar brigade. Poslije rata nalazio se na raznim visokim dužnostima u građanstvu. Godine 1971. dao je ostavku na sve svoje dužnosti. Za narodnog heroja proglašen je 1953. godine.

45 Zbornik, tom IX, knj. 3, str. 663-669: Politički izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 18. V 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske (za politkomesara).

tendantska služba svoj posao obavlja »uredno bez pogovora«, da su svi intendanti vrlo vrijedni i agilni i da se trude da koliko-toliko obuku i nahrane svoju vojku. »Naročito vode računa o svome političkom izdizanju, što je vrlo pohvalno, kada se uzme u obzir da su intendanti u stalnom kontaktu s narodom«, istaknuto je u izvještaju. Služba veze, odnosno četa za vezu dobro obavlja svoje zadatke. Od kad se odnedavno snabdjela sa 7 kilometara telefonskog poljskog kabela, jednom poljskom centralom i 3 telefona uspješno uspostavlja i održava telefonsku vezu između štaba brigade i bataljona. Pored toga, borci vezisti osposobljeni su za održavanje veze putem signalizacije kako danju tako i noću, a naročito kurirske veze.

Kraće zatišje u Žumberku poslije povratka iz Slovenije brigada je iskoristila za odmor, planski vojno-politički rad s borcima i starješinama, kulturno-prosvjetni rad, održavanje konferencija i sastanaka s borcima i starješinama zatim za održavanje partijskih i skojevskih sastanaka i za političko djelovanje u narodu. Čitava aktivnost odvijala se kroz takmičenje. Težište rada bilo je na daljem idejno-političkom i vojnostručnom osposobljavanju boraca i starješina, uzdizanju novih kadrova i razvijanju ljubavi boraca prema brigadi. Po bataljonima su organizovani kursevi radi daljeg vojnostručnog osposobljavanja komandira četa, komandira vodova i desetara. Istovremeno, radili su i politički kursevi kojima su bili obuhvaćeni politički komesari četa i politički delegati vodova radi njihovog idejnog uzdizanja.

Sa borcima se redovno, kad je god za to bilo uslova izvodila vojno-politička obuka. Tako, npr. 14. maja u 3. proleterskom bataljonu obavljeno je nišanjenje i pravilno okidanje od 8 do 10, od 10 do 12 rukovanje oružjem i upoznavanje s puškomitraljezima, od 15 do 16 pitanja iz NOB-e, od 16 do 18 »raskrinkavanje HSS-a« (politička nastava) i od 18 do 19 sati kulturno-prosvjetni rad. U stvari borci i starješine bili su stalno angažovani ne samo u borbama već i na odmoru - obukom, učešćem u patrolama, izviđanju, stražama i drugom, tako da su, s obzirom na mala brojna stanja jedinica, bili ponekad i preopterećeni raznim obavezama. Posebna pažnja poklanjana je novim borcima ne samo u obuci i borbama već od samog stupanja u brigadu kako bi odmah na početku osjetili drugarski prijem i pažnju. Među borcima je stalno razvijana ljubav prema brigadi i kult pripadnosti proleterskoj jedinici. Prema odluci štaba brigade novi borci nijesu mogli odmah da stave srp i čekić na petokrake zvijezde na kapama što je bilo vidno obilježje pripadnosti proleterskim jedinicama, dok se u prvim borbama nijesu dokazali da će biti dobri i disciplinovani borci, odani narodnooslobodilačkoj borbi. Nakon toga stavljanje srpa i čekića na petokrake postajala je čast za svakog novog borca i desetine u kojoj se nalazio.

S obzirom da se u tom vremenu u brigadi nalazilo oko 40 žena - omladinki od njih je obrazovana brigadna organizacija Antifašističkog fronta žena na čelu s odborom. Međutim, žene koje su stupile u brigadu kao borci samim tim su se na najbolji mogući način opredijelile za NOB-e, to nije bilo potrebe da kao borci u vojnoj jedinici stvaraju i antifašističku organizaciju kakve su stvarane u narodu od žena pristalica NOB-e. Analogno tome ni u jednoj partizanskoj jedinici nijesu stvarane ni omladinske antifašističke organizacije USAOJ-a. U jedinicama NOVJ postojale su samo organizacije SKOJ-a i KPJ u koje su primani omladinci i omladinke. Organizacija AFŽ-a u brigadi ubrzo je prestala s radom tako daje to bila samo kratka epizoda. Željelo se, pored ostalog, da se poboljšaju veze i rad sa odgovarajućim organizacijama žena na terenu.

Uporedo s vojno-političkom obukom u jedinicama se odvijao i raznovrstan kulturno-prosvjetni rad. Agitprop brigade i kulturno-prosvjetni odbori bataljona i četa nastojali su da taj rad osvježe, učine ga raznovrsnijim i zanimljivijim i na taj način u ratnički život boraca unesu i razonode. Diletantske grupe i pjevački horovi počeli su da uče nove skečeve i pjesme za priredbe koje su organizirane za borce i narod po selima. Po četama organizirano je pisanje zidnih novina, a Agitprop izdao je treći broj brigadnog lista »XIII proleterska«.

U ovom vremenu izvršene su i manje kadrovske promjene u štabovima bataljona i komandama četa. U stvari radilo se o nekim rukovodiocima koji su postavljeni na dužnosti koje su već obavljali. Tako je štab 2. operativne zone Hrvatske Naredbom br. 19 od 26. maja 1943. imenovao štab 4. proleterskog bataljona formiranog prije mjesec dana. Za komandanta ovog bataljona postavljen je Stevan Borota, za političkog komesara Rudolf Bašić i za njihove zamjenike Dinko Šurkalo i Blaž Jurin. U 1. proleterskom bataljonu za v. d. komandanta postavljen je Stevan Hinić, za njegovog zamjenika Duka Breberina i za zamjenika političkog komesara Karlo Šuman. Za političkog komesara 2. proleterskog bataljona imenovan je Vladimir Božac, a za političkog komesara 3. proleterskog bataljona Janko Mendiković umjesto Tome Dijanovića koji je postavljen za političkog komesara Žumbračko-pokupskog odreda.⁴⁶

Pored obuke bataljoni su svakodnevno upućivali patrole prema okolnim posadama neprijatelja, postavljali zasjede, izviđali i prikupljali podatke o neprijatelju. Istovremeno, odbili su nekoliko ispada na oslobođenu teritoriju 13. ustaške bojne iz Gornje Vasi, 10. i 30. ustaške bojne iz Ozlja i od Metlike (20. i 21. maja). U noći između 19. i 20. maja 3. proleterski bataljon, ojačan pionirskom četom 4. proleterskog bataljona, poslije marša od preko 20 kilometara iz Sošica, porušio je željezničku prugu Zagreb - Karlovac između Domagovića i Lazina, prerezao 14 telegrafsko-telefonskih stubova i pokidao žice. U toku rušenja naišao je oklopni voz i iskliznuo sa šina nakon čega se bataljon povukao u Pribiće, a zatim u Dojutrovcu kod Vivodine.

Likvidacija jedriličarske škole u Svetoj Nedelji

Dok se 13. proleterska brigada spremala za nove borbe poslije povratka iz Slovenije, štab 2. operativne zone Hrvatske pripremao je akciju na jedriličarsku školu i domobransku posadu u Svetoj Nedelji i na aerodromu udaljenom oko kilometar i po od mjesta. Radi obezbjeđenja škole i aerodroma, u Svetoj Nedelji se tada nalazila posada od oko 100 domobrana zajedno s nastavnim osobljem i oko 60 pitomaca - jedriličara. U obližnjem Kerestincu, udaljenom svega 3 kilometra, nalazio se bataljon ustaša s baterijom topova, u Samoboru, udaljenom 5 kilometara, ustaško-domobranska posada sa 2 tenka. Rastojanje do Zagreba iznosilo je svega desetak kilometara što znači daje neprijatelj iz sva tri ova mjesta mogao veoma brzo da interveniše prema Svetoj Nedelji u slučaju napada.

Akcija je pripremana preko obavještanje službe, terenskih radnika i saradnika NOP-a u jedriličarskoj školi i među domobranima pri čemu je jednu od glavnih uloga odigrao Miljenko Lipovšćak, vazduhoplovni major zamjenik komandanta škole, član KPJ i saradnik NOB-e od 1941. godine, zatim njegova supruga Vera i simpatizer NOB-e domobranski poručnik Franjo Veble. Pošto su bili dogovoreni svi detalji da se akcija izvede brzo, uz primjenu ratnog lukavstva i bez upotrebe oružja, štab 2. operativne zone 27. maja naredio je 13. proleterskoj brigadi »da razoruža domobransku posadu u Svetoj Nedelji, zapali hangare, avione i jedrilice na letelištu, nadalje zapali dvorac u Svetoj Nedelji i općinu, evakuira oružje i municiju i ostalu vojničku spremu, te sanitetski materijal iz tamošnje zdravstvene stanice.«⁴⁷ Zadatak je trebalo izvršiti u noći između 28. i 29. maja.

Čim je dobio naređenja, štab brigade izradio je plan akcije kojim je predvidio da 3. proleterski bataljon razoruža i zarobi posadu i pitomce jedriličarske škole u Svetoj Nedelji, a zatim zapali hangare, avione i jedrilice na aerodromu, kao i dvorac jednog Rusa petokolonaša, 2. proleterski bataljon da akciju obezbijedi dijelom snaga od neprijatelja u Samoboru, Zagrebu i Kerestincu, evakuira sanitetski materijal i lijekove iz ambulante u Svetoj Nedelji, zapali arhivu i zgra-

46 Arhiv VII, k. 1472A, br. 7/9

47 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 11-12: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 1. VI 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

du općine i »uhapsi« Miljenka Lipovščaka i njegovu suprugu i da 1. proleterski bataljon, ojačan mitraljezima 4. proleterskog bataljona, postavi obezbjeđenje na cesti Samobor - Jastrebarsko kod Prekrižja prema Samoboru i kod Novog Sela prema Jastrebarskom i osigura povratk 2. i 3. proleterskog bataljona i evakuaciju plijena iz Svete Nedelje, a zatim se kao zaštinica savije na njihovo začelje u toku pokreta prema Pribiću. Za brigadno previjalište i štab brigade predviđeno je selo Srebrnjak (2 km južno od Svete Nedelje), dok je 1. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda dobio zadatak da iz rejona Pečno - Višoševići vrši demonstrativni napad na ustaše u Novom Selu i Kalju.⁴⁸

U toku 23. i 24. maja brigada se pomjerila u rejon Pribić, Strmac, Prekrižje, a noću između 27. i 28. maja krenula je preko Svete Jane prema Svetoj Nedelji. Prvi proleterski bataljon je ostao na cesti Samobor - Jastrebarsko kod Plešivice, a 2. i 3. proleterski bataljon su ujutro izbili u rejon Okič - Purgarija gdje su predanih pripremajući se za akciju. Uveče oni su nastavili pokret prema Svetoj Nedelji. U jednoj vinogradarskoj kleti iznad Svete Nedelje Miljenko Lipovščak i Franjo Veble sačekali su članove štabova brigade, 2. i 3. proleterskog bataljona i upoznali ih sa situacijom u mjestu i garantovali da će akcija uspjeti bez ijednog opaljenog metka. Od posebnog značaja bilo je to što je Miljenko Lipovščak štabu brigade predao znak raspoznavanja koji je te noći važio za domobransku stražu u mjestu i na aerodromu. Znak je bio »Sana«. Po završenom dogovoru Miljenko Lipovščak se vratio u Svetu Nedelju, a bataljoni su krenuli na izvršavanje dobijenog zadatka.

Oko pola noći čim su posjeli određene položaje i postavili obezbjeđenje prema Zagrebu, Samoboru i Kerestincu, bataljoni su pristupili izvršenju zadatka. Jedan vod iz 3. proleterskog bataljona obučen u domobranske uniforme na čelu s Julijem Veselkom operativnim oficirom bataljona, kao »domobranska ophodnja« krenuo je mirno cestom koja od Kerestince vodi u Svetu Nedelju i bez otpora na lak način, pošto je znao znak raspoznavanja, razoružao stražara pred kasarnom, a zatim i čitavu stražu zatečenu na spavanju. Koristeći komandira domobranske straže ubrzo su bili smijenjeni svi stražari oko jedriličarske škole i na njihova mjesta postavljeni partizani. Gotovo istovremeno razoružani su bez otpora iznenađeni domobranci koji su bili smješteni u šatorima i pitomci jedriličarske škole smješteni u kasarni (baraci). Vodnik Donković je sa tri partizana i Franjom Veble sjeo u jedriličarski auto »rols-rojs«, koji je služio za vuču jedrilica, odvezao se na aerodrom, gdje je uz pomoć Veblea, kao »dežurnog oficira« razoružao stražu kod hangara, nakon toga su stigli na aerodrom i drugi dijelovi bataljona.

Za to vrijeme 2. proleterski bataljon pošto je postavio obezbjeđenja oko Svete Nedelje porušio je jedan stub dalekovoda koji je povezivao Samobor sa Zagrebom nakon čega je Samobor ostao bez struje. Dijelovi bataljona »uhapsili« su Miljenka Lipovščaka i njegovu suprugu. Po razoružanju i zarobljavanju domobrana i pitomaca jedriličarske škole oba bataljona su otpočela s evakuacijom plijena. Za to su iskorištena dva zaplijenjena kamiona, jedan putnički automobili i oko 20 mobilisanih kola sa zapregama u mjestu. Prije napuštanja Svete Nedelje sa bogatim plijenom i zarobljenicima bataljoni su potpuno uništili jedriličarsku školu: spaljena je kasarna (baraka) sa šatorima, 2 hangara, dva školska aviona, 54 razne jedrilice, 2 automobila, radionice za izradu i opravku jedrilica, 2 zgrade za stanovanje i velike količine raznog materijala koji se nije mogao evakuisati, zatim su spaljeni opštinski spisi i arhiva, kao i dvorac jednog veleposjednika u koji je trebalo da se uskoro iz Zagreba premjesti Zapovjedništvo zračnih snaga NDH.

Zaplijenjeno je 100 pušaka, 3 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 5 automata (»šmajsera«), 10.600 metaka, 50 ručnih bombi, 5 poljskih telefona, 2.000 metara poljskog telefonskog kabla, 5 pisaaćih mašina, 6 padobrana, 2 radio-aparata, veća količina lijekova, sanitetskog materijala i bolničkih instrumenata, zatim vojnih

48 Zbornik, tom V, knj. 15, str. 265-266: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 27. V 1943. godine.

uniformi, veša, cipela, bravarskog i mehaničarskog alata, kancelarijskog materijala, prehrambenih artikala i drugog.⁴⁹ Zarobljeno je 140 domobrana i pitomaca jedriličarske škole među kojima i 4 oficira. Sve je to postignuto bez ikakvih gubitaka i bez ijednog ispaljenog metka bilo s koje strane.⁵⁰ Neprijatelj, za čudo, nije pokušao da interveniše ni iz jednog okolnog garnizona.

Po izvršenju zadatku *bataljoni su zajedno sa zarobljenicima i plijenom krenuli natrag za Žumberak obasjani vatrom u kojoj su dogorjevala neprijateljeva postrojenja i zgrade.* »Bure za buretom (benzina - T. R.) od vrućine«, napisao je u sjećanjima Miljenko Lipovšćak, »eksplodira i poleti do 50 metara u vis. Divan vatromet, mora da se lijepo vidi iz Zagreba, jer je ovdje sve obasjano na 2-3 kilometra daljine, tako da se vidi kao po dlanu. Prolazimo kraj hangara na aerodromu, koji je već cijeli u plamenu. Kroz otvorena vrata vide se skeleti aviona i jedrilica, koji još nisu sasvim izgorjeli, dalje se krećemo trčećim korakom jer je teren od požara sav osvijetljen. Nalazimo se vrlo blizu ustaškog garnizona Kerestinac, pa nas mogu svakog časa obasuti mitraljeskom ili topovskom paljbom, ali izgleda da se ustaše nisu na vrijeme snašle. Na prvim obroncima bacam zadnji pogled na Svetu Nedelju, koja se veličanstveno kupa u moru plamenova. U Zagrebu su se uglasila svjetla, mora da je uzbuna.«⁵¹ Po prelasku ceste Samobor-Jastrebarsko na začelje kolone savio se 1. proleterski bataljon, tako daje čitava brigada uveče 29. maja stigla u rejon Lović Prekriški, Prekrižje, Krašić, Pribić.

Likvidacija jedriličarske škole Nezavisne Države Hrvatske nadomak Zagreba predstavlja tipičnu partizansku, veoma smjelu, dobro pripremljenu, precizno planiranu i brzo izvedenu akciju. S obzirom na blizinu Zagreba i niza drugih još bližih neprijateljskih garnizona svaka greška, kolebanje ili zakašnjenje moglo je dovesti brigadu u jako nepovoljnu situaciju, pa i do velikih gubitaka. Uspjeh je tim veći što je postignut bez ijednog ispaljenog metka i bez gubitaka.

Akcija je snažno odjeknula u Zagrebu i široj okolini, a posebno u selima ispod Plešivice i Okića kroz koja je tada prvi put prošla brigada. O njenom uspjehu je početkom juna javila i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«. Zarobljene domobrane i pitomce jedriličarske škole štab brigade je nakon saslušanja pustio njihovim kućama tako da su oni postali propagatori dobrog odnosa partizana prema njima. Između njih u brigadu dobrovoljno je stupilo 5 domobrana i 1 oficir.

49 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 15: štab 13. proleterske brigade »Rade Končar«, 1. juna 1943., Spisak plijena uhvaćenog u akciji na Svetu Nedelju u noći 28/29. V tek. godine.

50 Zbornik, tom V, knj. 16, str. 11-12: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 1. VI 1943. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

51 Miljenko Lipovšćak, »Likvidacija vazduhoplovne jedriličarske škole i aerodroma u Svetoj Nedelji kod Zagreba,« »Tri godine borbe Trinaeste proleterske brigade,« izdao Klub XIII proleterske brigade »Rade Končar«, 1945, str. 100.